

ВІСНИК ЧЕРКАСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

**Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Випуск 197

**Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
Черкаси - 2011**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Випуск 197

Черкаси - 2011

УДК 330.341.42

Скопенко Н.С.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні проблеми розвитку агропромислової сфери країни. Визначено можливі шляхи подолання негативних тенденцій у агропромисловому секторі економіки України та обґрунтовано доцільність створення інтегрованих структур.

Ключові слова. Агропромисловий сектор, сільське господарство, харчова промисловість, інтеграція, вертикально інтегровані структури.

Вступ. Ускладнення структури та інфраструктури соціально-економічних відносин, необхідність постійної інноваційної модернізації суб'єктів господарювання, зростаюча конкуренція на локальних і світових ринках обумовлюють необхідність впровадження у практику господарської діяльності прогресивних форм організації виробництва та управління, однією з яких виступає механізм агропромислової інтеграції.

Сьогодення української економіки демонструє зміну соціально-економічних умов функціонування сільськогосподарських організацій, особистих підсобних і фермерських господарств, що пов'язано з олігополізацією окремих агропромислових ринків та зростаючою індивідуалізацією сільськогосподарського виробництва. Саме це актуалізує необхідність тіснішої координації в просуванні ресурсів і товарів по ланках технологічного ланцюжка та обґрунтовує зростання консолідації між усіма учасниками агропромислового сектора економіки.

Аналіз останніх досліджень й публікацій. Питання трансформації вітчизняного аграрного комплексу висвітлено в роботах В.Я. Амбросова [1, 9], В.Г. Андрійчука [2], М.Й. Маліка [5], В.Я. Месель-Веселяка [6, 7], П.Т. Саблука [3, 9, 10] та інших, в яких досить детально досліджуються проблеми інтеграції виробничих підприємств та підприємств аграрного комплексу, наголошується на необхідності посилення процесів інтеграції, удосконалення економічного механізму формування відносин в агропромисловому комплексі країни.

Однак, доцільно зауважити, що окремі питання функціонування агропромислового виробництва та харчової промисловості потребують уточнення та поглиблення, зокрема в напрямі розвитку теорії та практики інтеграційних взаємозв'язків між підприємствами агропромислового комплексу, особливостей формування інтеграційних структур з урахуванням динамічних умов господарювання, специфічних галузевих особливостей.

Формулювання мети. Обґрунтувати основні шляхи подолання негативних тенденцій розвитку агропромислового сектору України.

Виклад результатів дослідження. Агропромисловий сектор (сільське господарство, харчова та переробна промисловість) займає одне з провідних місць у структурі української економіки та гарантує продовольчу безпеку країни, визначає обсяги пропозиції та вартість задоволення споживчих потреб населення, формує валютні надходження від експортних поставок, визначає стан та тенденції регіонального розвитку.

Сільськогосподарське виробництво формує близько 10% національного ВВП країни, харчова промисловість – близько 8%, разом з сільськогосподарським машинобудуванням, виробництвом добрив та хімікатів їх спільна частка у ВВП України сягає 25%. Частка продукції сільського господарства у загальному обсязі промислової продукції складає близько 23%, а харчової промисловості – 20%. Переважна частина товарного галузевого наповнення

у 2010 році представлена продукцію олійно-жирової, молочної, м'ясопереробної та хлібопекарської галузей [4, 8].

Агропромисловий сектор України структурно представлений галузевими продовольчими підкомплексами (м'ясопродуктовим, молокопродуктовим, цукровобуряковим, зернопродуктовим тощо), кожний з яких об'єднує сільськогосподарських товаровиробників, переробні підприємства та торговельні організації в межах реалізації функцій виробничого ланцюга: вирощування сировини, переробка, реалізація готової продукції. Організаційна відокремленість галузей породжує низку проблем, а тому виникає об'єктивна необхідність організаційної та технологічної узгодженості їх діяльності шляхом розвитку інтеграції й формування ефективних інтегрованих структур. Необхідність активізації сільськогосподарської кооперації та агропромислової інтеграції обумовлена як особливостями розвитку сільського господарства та його окремих галузей, так й закономірностями функціонування підприємств переробної та харчової промисловості.

Сільське господарство має такі основні особливості: економічний процес відтворення переплітається з природним процесом зростання та розвитку живих організмів, що відбувається на основі біологічних законів; циклічний процес природного розвитку рослин та тварин зумовлює сезонність сільськогосподарської праці; технологічний процес тісно пов'язаний з природно-кліматичними умовами, що обумовлює якість та кількість отриманої сільськогосподарської сировини.

Проте для сільського господарства України характерними є як загальні проблеми розвитку (руйнування крупнотоварних виробництв, зниження продуктивності, недосконалі агротехнології, значні втрати врожаю, що пов'язано з недосконалими технологіями збору й зберігання, руйнування вітчизняного насінництва, неефективні системи землекористування, відсутність оптимальних сівозмін, невідповідність сільгоспсировини зростаючим вимогам до екологічності продуктів тощо), вирішення яких може бути здійснено в напрямі активізації інтеграційних процесів, так і особливості внутрігалузевого виробництва окремих видів сільськогосподарської сировини.

Зокрема, до основних проблем у рослинництві необхідно віднести:

- *зернові культури*: при високій спеціалізації на виробництво зерна м'якої пшениці та достатньому рівні самозабезпеченості, спостерігається зростання цін на внутрішньому ринку на борошно та зернопродукти; при зростаючій рентабельності зернового виробництва зберігаються низькі врожаї, протекціонізм держави на ринку зерна;

- *олійні культури*: зростання ціни під впливом змін попиту на олію та на олійні насіння; надмірна концентрація посівів, зниження врожайності насіння соняшнику при зростаючій рентабельності виробництва; протекціонізм держави на ринку олійних культур;

- *цукрові буряки*: низька врожайність цукрового буряку, зменшення плану посівів; знищення сировинних зон цукрових заводів; високі витрати на вирощування цукрового буряку;

- *картопля, овочі, плоди*: відсутність товарного спеціалізованого виробництва та його розпорощеність по господарствах населення; слабка асортиментна орієнтація на потреби ринку; відсутність гарантованої системи збуту, що негативно відбивається на прибутках вітчизняного товаровиробника; значний імпорт свіжих овочів і консервів; зростаючі роздрібні ціни.

Зазначені проблеми рослинництва мають негативний вплив на розвиток АПК України, а саме: посилюється залежність українських виробників від кон'юнктури світового ринку; мінливість інструментів державного регулювання експорту призводить до додаткових фінансових витрат виробників зерна і зернових трейдерів, що пов'язані з транспортуванням, зберіганням, отриманням дозвільної документації, а також погіршують авторитет України на світових ринках; хаотичне розширення посівів без урахування природно-екологічних умов та ефективних сівозмін, призводить до значної виснаженості ґрунту, зростання ризику розвитку хвороб і шкідників; відсутність прозорого

механізму ціноутворення всередині країни викликає коливання пропозиції та попиту, що негативно позначається на всіх учасниках ринку.

На нашу думку, до основних шляхів подолання проблем та негативних наслідків у рослинництві належать: зважений державний підхід щодо регулювання обсягів експорту зерна та олійних культур; проведення державних закупівель для формування резервних регіональних фондів як інструменту підтримки вітчизняних виробників й переробників та захисту від впливу коливання цін на світовому ринку; використання механізму державної підтримки вітчизняного товаровиробника та розвитку здорової конкуренції; визначення оптимального розміру посівних площ сільськогосподарських культур; розроблення та впровадження системи оптимального розміщення посівів різноманітних культур з урахуванням конкурентних переваг регіонів і створення ефективного механізму селективної підтримки інтенсивних технологій виробництва; створення вертикально інтегрованих структур, що здатні об'єднати виробників сировини та переробні підприємства з метою забезпечення стабільної сировинної бази, завантаження виробничих потужностей, удосконалення системи руху та розподілу товарів та мінімізації господарських ризиків.

У тваринництві серед основних проблем розвитку необхідно зазначити: значне скорочення поголів'я худоби; зосередженість в дрібнотоварних господарствах та господарствах населення, де відсутня стабільна кормова база, низька продуктивність, що призводить до виробництва неоднорідної за якістю сировини, яка не відповідає вимогам промислової переробки; відсутність ефективної системи збуту й інтеграційних відносин з підприємствами переробної промисловості; збільшення імпорту м'ясних та транспортабельних молочних продуктів; наявність високих роздрібних цін на м'ясо і м'ясопродукти, молоко та молочні продукти тощо.

Зазначені проблеми обумовлюють наступні тенденції розвитку АПК: відсутність крупнотоварного вітчизняного виробництва викликає подальше посилення залежності від зовнішнього постачання; зниження мотивації виробництва в господарствах населення та обмеження доступу до кормових ресурсів, подорожчання кормів, відсутність механізмів державної підтримки призводить до зменшення поголів'я корів, їх продуктивності, обсягів виробництва молока та м'яса.

Подолання зазначених негативних тенденцій в тваринництві потребує програмної підтримки стимулювання розвитку товарних зон м'ясного та молочного скотарства і створення крупнотоварних спеціалізованих господарств з метою формування надійної сировинної бази м'ясо- та молокопереробних підприємств; удосконалення системи земельних відносин з метою забезпечення доступу господарств населення до кормових угідь; створення вертикально інтегрованих структур.

Зазначені тенденції розвитку сільського господарства обумовлюють стан та закономірності функціонування переробної та харчової промисловості. Неврожаї, скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зниження ефективності діяльності сільського господарства негативно відображається на підприємствах харчової промисловості й зумовлює зменшення обсягів виробництва, та подорожчання продовольчих ресурсів на внутрішньому та зовнішньому ринках. У таблиці представлені ключові проблеми переробних підприємств та визначено можливі шляхи подолання негативних наслідків.

Так, до основних чинників, що обґрунтовують необхідність розвитку сільськогосподарської кооперації й агропромислової інтеграції, слід віднести: незрозуміність системи закупівель, зберігання, первинної та глибокої переробки, реалізації сільськогосподарської продукції; недосконалість економічних взаємовідносин між виробниками та переробниками сировини, постачальниками засобів виробництва та каналами розподілу продукції, що призводить до збільшення кількості посередницьких

структур та їх частки у розподілі доходів; диспаритет цін (низькі закупівельні ціни на сільськогосподарську сировину, що не покривають витрати та не стимулюють підвищення обсягів виробництва продукції; високі ціни на паливно-мастильні матеріали, сільськогосподарську техніку, добрива тощо); низька якість сільськогосподарської сировини; роздробленість, незначні розміри фермерських та приватних господарств; низький рівень їх прибутковості; значна частка (більше 50%) господарств населення у виробництві продукції сільського господарства.

Таблиця

Основні проблеми розвитку промислових підприємств харчової та переробної промисловості країни

Сучасні проблеми	Можливий вплив на розвиток	Шляхи подолання негативних наслідків
1	2	3
Низька якість сільськогосподарської сировини, що є недостатньо придатною для випуску високоякісної продукції глибокої переробки; недостатня кількість сільськогосподарської сировини, орієнтація на імпортну сировину, яка має тенденцію до подорожчання.	Часткова завантаженість виробничих потужностей переробних підприємств, зростання витрат та, як наслідок, цін на вироблену продукцію.	Введення моніторингу наявності в регіонах запасів основних видів соціально значущих продуктів харчування та розширення державної підтримки їх виробництва на основі реалізації позитивно апробованих бюджетних програм, що дозволяють підтримати поточну діяльність вітчизняних сільгоспвиробників і переробних підприємств. Створення інтегрованих об'єднань.
Нерозвиненість системи заготівлі, транспортування та зберігання сировини, недостатня кількість оборотних засобів для закупівлі сировини.	Зниження обсягів вітчизняного виробництва переробленої продукції, зростання втрат сировини, значні витрати на транспортування.	Створення сільськогосподарських кооперативів, орієнтованих на виробництво, заготівлю, транспортування, зберігання та реалізацію сільськогосподарської продукції.
Висока частка морально та фізично застарілого устаткування, застосування застарілих технологій.	Зниження конкурентоспроможності продукції, нестабільність національного ринку товарів промислового виробництва, зниження попиту на вітчизняну продукцію та зростання імпорту.	Збільшення обсягу операцій лізингу сучасного устаткування, застосування пільг для підприємств, що використовують інноваційні технології та системи контролю якості продукції.
Недостатньо відпрацьовані міжгалузеві взаємини.	Дрібнотоварність виробництва багатьох видів сировини викликає перехід на закупівлю імпортної сировини.	Стимулювання процесу укрупнення дрібних сільгоспвиробників шляхом їх кооперації та інтеграції з переробними підприємствами.
Відсутність стабільних ринків збуту та зростання імпорту аналогічної продукції. Зростання конкуренції на внутрішньому ринку.	Знижується мотивація для розширення виробництва переробленої продукції, відбувається заміщення імпортними товарами.	Митно-тарифне регулювання (збереження або посилення обмежень на ввезення імпортних продуктів харчування). Застосування нормативних, правових актів з питань технічного та цінового регулювання, безпеки харчової продукції.

Отже, мотивом об'єднання переробних та інших підприємств АПК є необхідність забезпечення стабільних доходів в результаті створення власної надійної сировинної бази, формування постійних ринків збуту виробленої продукції, розширення сфер діяльності тощо. Впровадження ефективної стратегії інтеграційного розвитку в АПК може вирішити не лише питання завантаження виробничих потужностей переробних підприємств за рахунок забезпечення якісною сировиною, створення економічно вигідних умов в аграрному секторі для вирощування сільгосппродукції, забезпечити гарантовану зайнятість сільськогосподарських виробників, але й створити умови для виходу вітчизняних виробників на світові ринки, що особливо актуально в умовах світової продовольчої кризи.

Висновки. Таким чином, поглиблення інтеграції та створення вертикально інтегрованих структур є взаємовигідним для суб'єктів господарювання з різних сфер агропромислового комплексу через сприяння зниження рівня невизначеності в постачанні та збуті, формування стабільної сировинної зони, налагодження взаємовигідних економічних відносин між виробниками сировини та переробними галузями, концентрації виробничих потужностей, відновлення зв'язків з наукою та спрощення дифузії технологічних нововведень, обмеження конкуренції та збільшення вхідних бар'єрів до галузі, виникнення ефекту масштабу тощо.

Література

1. Амбросов В.Я. Механізми ефективного функціонування агроформувань / В.Я. Амбросов, Т.Г. Мареніч // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 60-66.
2. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2 (172). – С. 3-9.
3. Глобальна продовольча безпека: монографія / О.Г. Білорус, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.І. Власов; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України, ННЦ "Ін-т аграр. економіки" УААН-К., 2009. – 486 с.
4. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК [Текст] / М.Й. Малік, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3-8.
6. Месель-Веселяк В.Я. Концептуальні напрями стратегії розвитку агропромислового комплексу та сільських територій України на період до 2020 року / В.Я. Месель-Веселяк. – К.: ІАЕ УААН, 2008. 46 с.
7. Месель-Веселяк В.Я. Підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2007. – № 12. – С. 8-14.
8. Політика України у сфері сільського господарства, біоенергетики та харчової промисловості – дослідження, висновки, рекомендації / За ред. Хайнса Шрубенхоффа, Верноніки Мовчан, Ігоря Бураковського; Ін-т економічних досліджень та політичних консультацій. – К.: Видавничий дім «АДЕФ-Україна», 2009– 384 с.
9. Рыночная интеграция в агропродовольственном секторе: тенденции, проблемы, государственное регулирование / Под ред. А.В. Петрикова. – М.: ВИАПИ им. А.А.Никонова: «Энциклопедия российских деревень», 2010. – 497 с.
10. Саблук П.Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Саблук // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 4-18.

Аннотация. Рассмотрены современные проблемы агропромышленной сферы страны. Определены возможные пути преодоления негативных тенденций в агропромышленном секторе экономики Украины и обоснована целесообразность создания интегрированных структур.

Ключевые слова: Агропромышленный сектор, сельское хозяйство, пищевая промышленность, интеграция, вертикально интегрированные структуры.

Summary. The modern problems of industries of agroindustrial sphere. The possible ways of overcoming of negative progress of agroindustrial sector of economy of Ukraine trends are certain and expediency of creation of integrated structures is reasonable.

Keywords: agroindustrial sector, agriculture, food industry, integration, apeak integrated structures.

Рукопис надійшов до редакції 26.02.2011 р.